

*Альошина М. Д.,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри англійської філології та перекладу
Київського університету імені Бориса Грінченка*

КРИТЕРІЇ ТА ПРИНЦИПИ ВИЗНАЧЕННЯ АДЕКВАТНОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ІДІОСТИЛЮ АВТОРА В ПЕРЕКЛАДІ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню критеріїв та принципів визначення адекватності перекладу та відтворенню індивідуального стилю автора в перекладі. Збереження стилю оригіналу та правильний добір стилістичних відповідників є одним із ключових критеріїв адекватності перекладу. Збереження стилю і колориту оригіналу має велике значення, адже їх втрата може створити хибне враження в читача. Текст перекладу повинен викликати ідентичну реакцію та еквівалентні асоціації в читача, як і текст оригіналу – у свого читача.

Ключові слова: переклад, адекватність, еквівалентність, стиль, ідіостиль, інтерпретація.

Постановка проблеми. Відтворення стилістики твору становить чи не найбільшу проблему для перекладача. Від якості перекладу залежить повнота відображення індивідуального стилю автора художнього твору. Перекладаючи художній твір, необхідно, перш за все, визначити особливості ідіостилю автора, а саме: стилістичні прийоми, які він використовує, та стилістичні доміанти його твору. Дослідження ідіостилю автора та стилістичні особливості тексту, а також їх зміни під час перекладу є актуальними проблемами сучасної лінгвістики тексту та перекладознавства. Як показав огляд сучасних наукових напрацювань, загальні питання стилістики та перекладу досліджували: Л. Бархударов, Д. Білоус, Дж. Боаз-Бее, М. Бейкер, В. Виноградов, С. Влахов, К. Дімарко, Р. Зорівчак, В. Куайн, В. Комісаров, В. Коптілов, Л. Латишев, Ю. Найда, М. Новікова, П. Тороп, А. Федоров, Дж. Ферс, С. Флорін, О. Чердніченко, К. Чуковський та ін. **Метою статті** є дослідити принципи визначення адекватності перекладу індивідуального стилю автора цільовою мовою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зауважимо, що стиль мови залежить від сфери та мети спілкування, які визначають вибір засобів мовлення. Ці засоби взаємопов'язані, вони формують систему, що характеризує кожен стиль. Крім того, точно відтворити зміст і форму оригіналу твору перекладачу вдається не завжди. Як зазначає В.В. Демецька, вдалий переклад – це такий переклад, який виглядає або звучить немов оригінал, але з одним уточненням – текст перекладу повинен бути комунікативно рівнозначним оригіналу [6, с. 33]. У своїй праці «Непереводимое в переводе» С. Влахов та С. Флорін наголошують, що в мистецтві перекладу не може бути готових еталонів та визначених правил і рішень [4, с. 140]. Таким чином, успішність перекладу багато в чому залежить від майстерності та інтуїції.

Стилiстика перекладiв визначається добою появи, завданнями перекладача та мірою його талановитості. На думку Р.П. Зорівчак, проблеми стилістичного аналізу творів словесного мистецтва набули в наш час надзвичайної актуальності [7, с. 3]. Крім того, будь-який переклад несе в собі відбиток

індивідуальності перекладача, на який впливають літературні традиції і течії, що сформувалися протягом поколінь. Тому переклади того самого твору різними перекладачами демонструють істотні відмінності в застосуванні стратегій і тактик перекладу, різні підходи до вивчення домінантних рис ідіостилю автора, а також суб'єктивне розуміння специфіки цільової аудиторії.

Кілька перекладів того самого оригіналу завжди бажані, бо, на відміну від першотвору, єдиного і неповторного, кожен переклад лише приблизно відтворює смислово-образну систему оригіналу. Ш. Баллі звернув увагу на те, що внаслідок зіставлення перекладів можна одержати дані, важливі для лінгвістики [7, с. 44]. Це важливо тому, що не лише автор має свій ідіостиль, а й перекладач. Зіставлення оригіналу твору та різних його перекладів дасть змогу краще зрозуміти лексичну і стилістичну тканину оригіналу твору. Всякий новий переклад добре відомого тексту додає нові цікаві лінгвістичні проблеми.

Ідіостиль письменника є не просто системою засобів, якими він користується для вираження своїх ідей, а способом відображення реальності такою, якою її бачить автор. Саме в індивідуальному стилі знаходить своє вираження позиція мовця щодо тих чи інших проблем вибору виражальних засобів, які є рисами авторської мовотворчої індивідуальності та розкривають авторську картину світу [16, с. 6]. Через мовлення своїх персонажів автор намагається вірогідно відтворити картини народного життя та побуту. Так, наприклад, авторська іронія, іронія персонажа щодо себе, історичний колорит несуть у собі виразне стилістичне навантаження. Досліджуючи ідіостиль певного автора, необхідно виокремити його доміанти для того, щоб адекватно відтворити його стиль у перекладі.

Основною проблемою в теорії та практиці перекладу є проблема адекватного відтворення оригіналу художнього твору. На думку відомого українського перекладознавця та перекладача В.В. Коптілова [9, с. 134–158], в художньому перекладі якнайточніше відображення змісту оригіналу має органічно поєднуватися з якнайглибшим відтворенням його стилю. Відомий російський перекладач і теоретик І. Кашкін [8] зазначав, що, не послаблюючи вимог щодо загальної відповідності змальованій у першотворі дійсності, перекладач повинен відтворювати стилістичну форму автора відповідно до творчої манери перекладача. Крім того, в перекладах реалістичних, які зберігають діалектичну єдність форми і змісту першотвору, стилізація йде в одному річизі зі збереженням стилю, тоді як у перекладах, які не можна назвати реалістичними, стилізація вступає в конфлікт зі збереженням стилю оригіналу, осучаснюючи його [9, с. 134–158]. Як бачимо, обидва дослідники були проти зміни тональності першотвору.

В. Коптілов також стверджує, що елемент стилю художнього твору в перекладі повинен відповідати системі стильових засобів оригіналу [9, с. 19]. Таким чином, важливим завданням є не просто перекласти зміст, а й уловити правильний мотив твору, інакше переклад перетвориться просто на переказ. Крім того, заміна стилістично забарвленого висловлювання нейтральним може призвести до стирання колориту, і висловлювання перетвориться на незабарвлене. В такому разі читач не зможе повністю сприйняти художній образ. Так, описуючи побут, історію, характер народу автори іноді передають колорит за допомогою калбок, описів, пояснень чи інших засобів, часом уживаючи нейтральну лексику [4, с. 127].

На думку М. Новикової, переклади, позбавлені стилю та інтерпретаційної установки, не можна вважати адекватним відтворенням оригіналу. Зміст оригіналу можна передати досить повно і стилістично правильно за допомогою різних засобів. Дослідниця наголошує: стиль перекладу не визначається однозначно «характером літературної мови, що історично склався». На її думку, деклараціями автор може й брехати (свідомо чи несвідомо); натомість стилем він брехати не може. Як зауважує дослідниця, стиль – це *правда*: правда, яку сповідує (а не декларує) автор [14, с. 134]. Тож дослідниця наголошує на необхідності збереження стилю оригіналу та правильного добору стилістичних відповідників (звісно, пам'ятаючи також і про зміст твору). Грузинський учений Г. Гачечиладзе вважає, що необхідно шукати «стилістичний ключ» не лише в стилі автора, а й у його світобаченні [5, с. 190]. Дослідження стилістичних особливостей автора художнього твору допоможе адекватно відтворити стилістику оригіналу в перекладі.

У перекладі часто відбувається зміна стилістичної тональності першотвору, а оскільки стиль, художня форма оригіналу завжди є змістовною, то будь-яка її модифікація впливає на сприйняття змісту. Історія літератури дає чимало прикладів так званого «одомашнення» першотворів у результаті їх перекладу. «Одомашнення» відбувалось у двох типах перекладацьких версій: книжно-літературній та народно-розмовній. Особливою є тенденція до надмірного увиразнення стилістичних засобів оригіналу в перекладі, заміни стилістично нейтральних одиниць стилістично маркованими, здебільшого розмовного характеру [18, с. 154]. Так, перші українські переклади творів світової літератури виконані в першій половині XIX століття П. Гулаком-Артемівським, Є. Гребінкою, М. Костомаровим та ін., мають риси одомашнення та просторіччя, оскільки на той час тривав пошук моделі побудови української літературної мови. Перші українські перекладачі кожен по-своєму намагалися компенсувати відсутність виробленої літературної норми та українського «високого» стилю. Натомість пізніші переклади тяжіють до літературної норми, а тому часом виявляються дальшими від оригіналу (якщо в ньому помітне відхилення від власної норми).

Крім того, будь-який переклад, навіть найближкучіший і найпереконливіший, може лише частково відповідати оригіналу, але ніколи не може злитися з ним. Необхідність збереження стилю і колориту оригіналу має велике значення, адже їх втрата може створити хибне враження в читача. Але водночас перекладач не повинен замінювати колорит оригіналу твору власним; якщо ж у мові перекладу відсутні певні культурні особливості, слід додати пояснення.

Сучасна англійська перекладачка, професор університету Східної Англії, Дж. Боаз-Бее наголошує, що розуміння стилю

дуже важливе для літературного перекладу, щоб правильно передати стилістичні ефекти одного тексту в іншому. Адже саме стилістика дає змогу підкреслити незвичність того чи іншого вислову. Дослідниця вважає, що знання стилістики розширить обізнаність перекладача та допоможе зробити правильний вибір під час перекладу тексту [20]. Канадська дослідниця К. ДіМарко зазначає, що іноді необхідно змінювати стиль у перекладі для того, щоб мова перекладу звучала більш природно [21]. Як бачимо, природність звучання перекладу також відіграє велике значення. Іноді, щоб уникнути надмірної стилізації, перекладач може змінити тональність висловлювання.

Як уже зазначалося, від якості перекладу залежить повнота відображення індивідуального стилю автора художнього твору. Відтак можемо відзначити, що дослівно перекласти можна висловлювання, фрази, терміни, а от інтонацію, ритм та настрої дослівно перекласти неможливо, їх треба відчувати і міміти правильно відтворити, щоб читач розумів загальний настрої твору. Так, В. Коптілов, Ю. Найда та Р. Якобсон наголошують, що абсолютно точного перекладу не існує, оскільки деякі специфічні стильові риси не завжди знаходять належне втілення в мові перекладу. Іноді відповідника просто немає, і тому, так чи інакше, перекладачеві доводиться вдаватися до «одомашнення», щоб передати зміст висловлювання. Американський філософ У. Куайн зауважує, що, перекладаючи лексичні одиниці, не можна орієнтуватися на схожість позначуваних об'єктів, оскільки значення кожного з використаних слів може містити додаткові відтінки, властиві тому чи іншому мовному контексту, а у зв'язку із цим переклад неможливий, оскільки не можна передати за допомогою однієї фрази весь контекст іншої мови [11]. В такому разі перекладач може вдатися до пояснення або калки.

Крім того, ніякий переклад неможливий без інтерпретації. Так, на думку М. Новикової, в художніх творах немає жодного слова, яке підлягає «просто перекладу», перекладу без інтерпретації, оскільки всі без винятку елементи входять у контекст. [14, с. 70]. Тож не лише знання мови має значення під час перекладу – на перекладача також суттєво впливають суспільні процеси, що відбуваються в країні, а також ідеологія. Головне завдання перекладу – правильне і повне відтворення доміант ідіостилю письменника.

Водночас точність перекладу не означає простого копіювання оригіналу, яке неодмінно призводить до спотворення його змісту. На його думку, точність перекладеного тексту повинна полягати у правильному відтворенні первинних ідей і в дотриманні єдності змісту і форми оригіналу. До того ж, точність перекладу окремих слів не може повністю передати зміст оригіналу твору [22, с. 21]. Адже в такому випадку переклад перетвориться на переказ, позбавлений емоційно-експресивних відтінків, та не справить жодного враження на читача.

На думку Л. Латишева, основним завданням відтворення оригіналу твору є досягнення комунікативно-функціональної еквівалентності, тобто текст перекладу повинен бути комунікативно еквівалентним тексту оригіналу. Крім того, необхідно максимально зберігати ідентичність авторської думки в перекладі. Еквівалентність досягається шляхом створення еквівалентних вихідних позицій для сприйняття інтелектуальної та емоційної оцінки тексту, який ми отримуємо. Важливо, щоб під час перекладу було передано загальну стилістичну тональність. Мінімальний критерій еквівалентного перекладу – викликати еквівалентну реакцію [12, с. 22].

Такої думки дотримується і російський лінгвіст та перекладач Я. Рецкер. У своїй праці «Теорія перекладу і практика» вчений наголошує, що критерієм адекватності є максимальне наближення отриманого результату до оригіналу [15, с. 12]. А. Швейцер вважає, що найголовнішою вимогою вдалого перекладу є вимога комунікативно-прагматичної еквівалентності [19, с. 81]. На думку В. Комісарова, обов'язковою умовою збереження еквівалентності є збереження домінуючої функції висловлювання [10, с. 71]. В. Виноградов зазначає, що еквівалентність – збереження відносної рівності змістової, смислової, семантичної, стилістичної та функціонально-комунікативної інформації, що є в оригіналі та перекладі [3, с. 18]. Дж. Кетфорд розмежовує поняття «еквівалентність» та «формальна відповідність». Так, текстовий перекладацький еквівалент – це будь-який вияв функціонування мови перекладу, яка виступає як еквівалент даному виявленню функціонування мови оригіналу. Натомість Г. Гачечиладзе наголошує, що адекватним є такий переклад, у якому передано всі наміри автора (як продумані, так і позасвідомі) [5, с. 134]. Таким чином, еквівалентність у перекладі передбачає перш за все відтворення авторської думки. Причому підбір еквіваленту не має на меті точного відтворення змісту. Має існувати золота середина між точністю відтворення повідомлення та ідіостилію автора. Як бачимо, дослідники також наголошують на збереженні комунікативності висловлювання. Переклад повинен зацікавити читача так само, як і оригінал твору – свого читача.

М. Брандес у статті «Стиль та переклад» наголошує, що адекватність перекладу – точність, тотожність перекладу, пов'язана з передачею змісту, і відповідність, пов'язана з передачею словесної форми, що залишає простір для свободи творчості перекладача. Крім того, адекватність перекладу означає, перш за все, адекватну передачу структури оповідного суб'єкта, тобто стилю [1, с. 91]. Таким чином, щоб добрати вдалий еквівалент, необхідно підшукати такий відповідник, який буде найближчим за змістом та стилістичною тональністю до оригіналу твору, а також буде комунікативно-еквівалентним оригіналу твору. Текст перекладу повинен викликати ідентичну реакцію та еквівалентні асоціації в читача, як і текст оригіналу – у свого читача.

У роботі «Введение в теорию художественного перевода» Г. Гачечиладзе зазначає, що адекватний переклад – це реалістичний переклад, який досягається шляхом творчого застосування реалістичного методу відображення художньої дійсності оригіналу. В художньому перекладі слід шукати естетичну цінність, адекватну естетичній цінності оригіналу [5, с. 143]. Проте, крім передачі змісту, перекладач повинен також передавати «дух і манеру» оригіналу твору. Легкість і природність стилю необхідні для того, щоб справити на читача перекладу таке саме враження, як і оригінал твору – на свого читача. Загалом переклад повинен задовольняти основні вимоги: передавати зміст, дух і стиль оригіналу, мати легкість і природність викладу, викликати рівнозначне враження [13].

Книга повинна викликати в читача найтонші коливання почуттів і настроїв, які оволоділи душею автора в момент її створення. Від того, наскільки перекладачу вдасться передати ці особливості своєю мовою, залежить адекватність сприйняття перекладу. На думку А. Федорова, повноцінний переклад означає вичерпну передачу смислового змісту оригіналу і повноцінну функціонально-стилістичну відповідність йому

[17, с. 132]. Як влучно зауважує Д. Білоус у статті «Про майстерність і культуру перекладу», фраза, що органічно звучить в оригіналі, має органічно звучати і в перекладі. Переклад добре сприймається читачем тоді, коли не почувасться ніякої штучності, коли він звучить вірогідно, органічно, конструкції фраз прості й природні [2, с. 157]. Відтак не менш важливим критерієм адекватності перекладу є рецепція його читачем.

Сучасна норма перекладу досить суворо ставиться до вирішення питання про вияв творчої свободи перекладача. Вона передбачає мінімум утручання перекладача у вихідний текст, максимальне «знеособлення» перекладу. Мінімальний ступінь вияву стилю автора перекладу свідчить на користь власне перекладу, тоді як максимальний ступінь – на користь перекладу за мотивами [6, с. 30]. Як бачимо, відтворення стилістики твору залежить не лише від місця дії й епохи, а й від умінь перекладача відтворити оригінал та стиль художнього твору належним чином. При цьому єдність форми ті змісту має велике значення у відтворенні оригіналу твору. На думку В. Бенджаміна, основним завданням перекладача є відтворити намір твору, який він перекладає. Він повинен перекладати оригінал у формі міжрядкового перекладу та поєднувати точність і вільність. Л. Венуті вважає, що чим вільніший переклад, тим невидиміший перекладач і більш видимий письменник та оригінал твору [23]. Зауважимо, що неможливо зовсім уникнути втручання перекладача. Так чи інакше, в перекладі будуть зміни оригіналу.

Висновки. У теорії перекладу існує чимало концепцій щодо адекватності відтворення стилістики художнього твору. Дослідження особливостей ідіостилію письменника та виокремлення його домінант допоможе адекватно передати стиль художнього твору цільовою мовою. Натомість заміна стилістичної тональності може призвести до стирання колориту або до стилізації. В обох випадках художній образ не буде переданий повною мірою. Такі дослідники, теоретики та практики перекладу, як В. Коптілов, І. Кашкін, М. Новикова, Г. Гачечиладзе та ін., наголошують на необхідності збереження стилістичної тональності першотвору. Адже будь-яка модифікація суттєво впливає на рецепцію художнього твору читачем. Проте уникнути будь-яких змін під час перекладу неможливо. Так, наприклад, тропи, сленг та діалект не завжди мають відповідники в цільовій мові. Крім того, переклад повинен в ідеалі викликати ту саму реакцію та асоціації у свого читача, що й оригінал – у свого читача. Інтонацію, ритм та настрій твору перекласти неможливо, їх треба відчувати, щоб правильно передати читачу. Розуміння стилю дуже важливе для літературного перекладу, щоб правильно передати стилістичні ефекти одного тексту в іншому. Від цього залежить, чи вдалий переклад, чи ні. Переклад повинен зацікавити читача так само, як і оригінал твору – свого читача. Важливо також відтворити домінуючу функцію висловлювання та зберегти його комунікативність. Крім того, необхідно максимально відобразити не лише мовні одиниці, а й ідіостиль автора. Таким чином, відтворити певне стилістично забарвлене висловлювання можна частково, шляхом підбору такого відповідника в цільовій мові, який передасть авторський стиль. Адекватний переклад – це такий переклад, в якому вдало підібрані стилістичні відповідники, дотримано єдність форми і змісту оригіналу та передано загальну стилістичну тональність.

Література:

1. Брандес М. Стиль и перевод. *Тетради переводчика*. Москва : Международные отношения, 1968. Вып. 5. С. 75–92.
2. Білоус Д. Про майстерність і культуру перекладу. *Вітчизна*. 1951. № 4. С. 138–157.
3. Виноградов В.С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). Москва : РАО, 2001. 224 с.
4. Влахов С. Непереводимое в переводе. Москва : Международные отношения, 1980. 342 с.
5. Гачечиладзе Г. Введение в теорию художественного перевода. Тбилиси : Тбилисский государственный университет, 1970. 228 с.
6. Демещка В.В. Теорія адаптації в перекладі : дис. ... д. ф. н. : спец. 10.02.16 – Перекладознавство. Київ, 2008. 580 с.
7. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад : на матеріалі англомовних перекладів української поезії. Львів : Вид-во при Львів. держ. ун-ті, 1989. 216 с.
8. Кашкин И. Критики есть и нет критики. *Мастерство перевода*. Москва : Советский писатель, 1965. С. 5–11.
9. Коптілов В.В. Першотвір і переклад. Київ : Дніпро, 1972. 213 с.
10. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). Москва : Высшая школа, 1990. 253 с.
11. Куайн У.В. Слово и объект. Москва : Логос Праксис, 2000. 386 с.
12. Латышев Л.К. Перевод: проблемы теории, практики и методики преподавания. Москва : Просвещение, 1988. 160 с.
13. Найда Ю. К науке переводить. *Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике*. Москва : Международные отношения, 1978. С. 115–136.
14. Новикова М.А. Прекрасен наш союз. Литература – переводчик – жизнь. Київ : Радянський письменник, 1986. 244 с.
15. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. Москва : Междунар. отношения, 1974. 216 с.
16. Складенко О.Б. Жанрово-стилістична домінанта оповідань Інґеборґ Брахманн : автореф. дис. ... к. ф. н. : спец. 10.02.04 – Германські мови. Київ, 2013. 20 с.
17. Федоров А.В. Основы общей теории перевода. Москва : Высшая школа, 2002. 416 с.
18. Череди́ченко О.І. Про мову і переклад. Київ : Либідь, 2007. 248 с.
19. Швейцер А.Д. Теория перевода : статус, проблемы, аспекты. Москва : Наука, 1988. 215 с.
20. Boase-Beier Jean. Stylistics and translation : article / Jean Boase-Beier. URL : http://www.academia.edu/382300/Stylistics_and_Translation. – Title from the screen.
21. DiMarco Chrysanne. Stylistic choice in machine translation. : article / Chrysanne DiMarco. The regime of access. URL : <http://www.mt-archive.info/AMTA-1994-DiMarco.pdf>.
22. The translation studies reader / [edited by Lawrence Venuti]. London, New York : Routledge, 2004. 524 p.

Алешина М. Д. Критерии и принципы определения адекватности воспроизведения идиостиля автора в переводе

Аннотация. Статья посвящена исследованию критериев и принципов определения адекватности перевода и воспроизведения индивидуального стиля автора в переводе. Сохранение стиля оригинала и правильный подбор стилистических соответствий является одним из ключевых критериев адекватности перевода. Сохранение идиостиля и колорита оригинала имеет большое значение, поскольку их потеря может создать неправильное впечатление у читателя. Текст перевода должен вызывать идентичную реакцию и эквивалентные ассоциации у читателя, как и текст оригинала – у своего читателя.

Ключевые слова: перевод, адекватность, эквивалентность, стиль, идиостиль, интерпретация.

Aloshyna M. Principles and criteria of adequacy determination and style reproduction of the author's individual style in translation

Summary. The article is devoted to research of principles and criteria of adequacy determination and style reproduction of the author's individual style in translation. Preservation of the original and accurate choice of the appropriate word is one of the key criteria of adequacy. Preservation of style and tonality of the original is of great importance as their loss can cause wrong reader's impression. The translated text should provoke identical reaction and equivalent reader's associations as well as the original text provokes in its readers.

Key words: translation, adequacy, equivalence, style, individual style, interpretation.